

Xolisov Behruzбек Bexzodbek o'g'li

Qo'qon universiteti Andijon filiali, Iqtisodiyot va pedagogika fakulteti Iqtisodiyot yo'nalishi
25.07-guruh talabasi

Email: xolisovbehruzбек@gmail.com

Ilmiy rahbar: **Asranov Xabibullo**

Abstract. This article provides an in-depth analysis of the theoretical and practical aspects of credit risk management in commercial banks. Credit risks are among the most important and complex financial threats, and their effective management is crucial for ensuring the stability and reliability of the banking system. The study examines the nature of credit risk, its types, mechanisms for assessment and management, international experience, as well as approaches applied in the banking system of Uzbekistan. Additionally, scientific conclusions and practical recommendations are developed for improving the quality of credit portfolios, reducing the share of non-performing loans, and minimizing risks.

Keywords: Commercial banks, credit risk, credit portfolio, risk management, non-performing loans, financial stability

Annotatsiya. Mazkur maqolada tijorat banklarida kredit risklarini boshqarishning nazariy va amaliy jihatlarini chuqur tahlil qilinadi. Kredit risklari bank faoliyatida eng muhim va murakkab moliyaviy xatarlar qatoriga kirib, ularning samarali boshqarilishi bank tizimining barqarorligi va ishonchliligini ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Tadqiqot davomida kredit riskining mohiyati, turlari, uni baholash va boshqarish mexanizmlari, xalqaro tajriba hamda O'zbekiston bank tizimida qo'llanilayotgan yondashuvlar o'rganildi. Shuningdek, tijorat banklarida kredit portfeli sifatini yaxshilash, muammoli kreditlar ulushini kamaytirish va risklarni minimallashtirish bo'yicha ilmiy xulosalar va amaliy tavsiyalar ishlab chiqildi.

Kalit so'zlar: tijorat banklari, kredit riski, kredit portfeli, risklarni boshqarish, muammoli kreditlar, moliyaviy barqarorlik.

Аннотация. В статье подробно анализируются теоретические и практические аспекты управления кредитными рисками в коммерческих банках. Кредитные риски относятся к числу наиболее важных и сложных финансовых угроз, и их эффективное управление имеет ключевое значение для стабильности и надежности банковской системы. В исследовании изучаются сущность кредитного риска, его виды, механизмы оценки и управления, международный опыт, а также подходы, применяемые в банковской системе Узбекистана. Кроме того, разработаны научные выводы и практические рекомендации по повышению качества кредитного портфеля, снижению доли проблемных кредитов и минимизации рисков.

Ключевые слова: Коммерческие банки, кредитный риск, кредитный портфель, управление рисками, проблемные кредиты, финансовая стабильность

KIRISH: Bugungi kunda moliya-bank tizimi har qanday mamlakat iqtisodiyotining tayanch bo'g'inlaridan biri hisoblanadi. Iqtisodiyotni barqaror rivojlantirish, investitsiya jarayonlarini faollashtirish va tadbirkorlik subyektlarini moliyaviy resurslar bilan ta'minlashda tijorat

banklarining o'zini beqiyosdir. Ayniqsa, tijorat banklari tomonidan berilayotgan kreditlar iqtisodiy o'sishning asosiy drayverlaridan biri bo'lib, ishlab chiqarish hajmini oshirish, yangi ish o'rinlarini yaratish va aholi farovonligini yaxshilashga xizmat qiladi. Shu bilan birga, bank kreditlash faoliyati yuqori darajadagi risklar bilan chambarchas bog'liq. Kredit riski — bu qarz oluvchi tomonidan kredit va foiz to'lovlarini belgilangan muddatda va to'liq qaytarmaslik ehtimoli bilan bog'liq moliyaviy xatar bo'lib, banklar uchun eng asosiy risk turlaridan biri hisoblanadi. Statistik ma'lumotlar shuni ko'rsatadiki, bankrot bo'lgan banklarning aksariyatida asosiy sabab sifatida kredit risklarining yetarli darajada boshqarilmaganligi ko'rsatiladi. Global moliyaviy inqirozlar, iqtisodiy beqarorlik, inflyatsiya darajasining oshishi, valyuta kurslarining keskin o'zgarishi va pandemiya kabi omillar kredit risklarining yanada kuchayishiga olib kelmoqda. Bunday sharoitda tijorat banklarida kredit risklarini samarali boshqarish tizimini shakllantirish strategik ahamiyat kasb etadi. Kredit risklarini to'g'ri aniqlash, baholash va monitoring qilish banklarning moliyaviy barqarorligini ta'minlash bilan birga, butun bank tizimi va iqtisodiyot xavfsizligiga xizmat qiladi. O'zbekiston Respublikasi bank tizimida ham so'nggi yillarda kreditlash hajmi sezilarli darajada oshdi. Bu holat bir tomondan iqtisodiy faollikni rag'batlantirsa, ikkinchi tomondan kredit risklari darajasining ortishiga sabab bo'lmoqda. Ayniqsa, muammoli kreditlar (NPL – Non-Performing Loans) ulushining oshishi tijorat banklari faoliyatiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Shu sababli kredit risklarini boshqarish masalasi O'zbekiston bank tizimi uchun dolzarb ilmiy-amaliy muammolardan biri hisoblanadi. Mazkur maqolaning asosiy maqsadi tijorat banklarida kredit risklarini boshqarishning nazariy asoslarini ochib berish, amaldagi mexanizmlarni tahlil qilish va ularni takomillashtirish bo'yicha ilmiy asoslangan taklif va xulosalar ishlab chiqishdan iborat. Tadqiqot davomida kredit risklarining mohiyati, ularning turlari, kredit portfeli sifati, risklarni baholash usullari va boshqaruv mexanizmlariga alohida e'tibor qaratiladi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI: Mazkur tadqiqotni amalga oshirish jarayonida iqtisodiy tahlil va ilmiy bilishning bir qator usullaridan foydalanildi. Xususan, tizimli yondashuv, taqqoslash, mantiqiy tahlil, statistik tahlil, induksiya va deduksiya usullari qo'llanildi. Tijorat banklarida kredit risklarini boshqarish bo'yicha mahalliy va xorijiy ilmiy adabiyotlar, normativ-huquqiy hujjatlar, Markaziy bank ma'lumotlari hamda ochiq axborot manbalari o'rganildi. Tadqiqot metodologiyasining asosini kredit risklarini aniqlash, baholash va boshqarish jarayonlarini kompleks tahlil qilish tashkil etadi. Kredit portfeli sifatini baholashda muammoli kreditlar ulushi, kreditlarning diversifikatsiyasi, ta'minot darajasi va kreditlash standartlari kabi ko'rsatkichlardan foydalanildi. Shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Markaziy bankining me'yoriy hujjatlari va tavsiyalari asosida kredit risklarini boshqarish mexanizmlarining amaliy jihatlari tahlil qilindi.

ASOSIY QISM: Kredit riski tijorat banklari faoliyatida eng asosiy va ustuvor risk turlaridan biri hisoblanadi. Kredit riski deganda, qarz oluvchi tomonidan bankdan olingan kredit va unga hisoblangan foizlarni belgilangan muddatda va to'liq qaytarilmaslik ehtimoli tushuniladi. Ushbu risk bank daromadlariga, likvidligiga va kapital yetarililigiga bevosita salbiy ta'sir ko'rsatadi. Iqtisodiy nuqtayi nazardan kredit riski bank va qarz oluvchi o'rtasidagi kredit munosabatlarining nomutanosibliги natijasida yuzaga keladi. Bank kredit berish jarayonida qarz oluvchining moliyaviy holatini, biznes-rejasini, daromad manbalarini va kreditni qaytarish qobiliyatini to'liq baholay olmasligi mumkin. Natijada, axborot assimetriyasi vujudga keladi va bu kredit riskining oshishiga sabab bo'ladi. Kredit riskining kuchayishiga quyidagi omillar ta'sir ko'rsatadi: makroiqtisodiy beqarorlik; inflyatsiya va foiz stavkalarining o'zgarishi; valyuta kurslarining tebranishi; tarmoq va hududiy risklar; bank ichki kredit siyosatining sustligi; qarz oluvchilarning

moliyaviy intizomi pastligi. Shu sababli kredit riskini boshqarish bank faoliyatining ajralmas qismi bo'lib, u kreditlash jarayonining barcha bosqichlarini qamrab olishi lozim.

Tijorat banklarida kredit risklari turli mezonlar asosida tasniflanadi. Amaliyotda kredit risklarini quyidagi asosiy turlarga ajratish mumkin: Individual kredit riski – alohida qarz oluvchi bilan bog'liq bo'lgan risk bo'lib, uning moliyaviy holati, boshqaruv sifati va bozor sharoitlariga bog'liq. Portfel kredit riski – bank kredit portfelining umumiy sifati bilan bog'liq risk bo'lib, kreditlarning bir tarmoq yoki hududda haddan tashqari jamlanishi natijasida yuzaga keladi. Konsentratsiya riski – yirik qarz oluvchilar yoki muayyan sohalarga berilgan kreditlarning yuqori ulushi bilan bog'liq risk. Valyuta kredit riski – xorijiy valyutada berilgan kreditlar bo'yicha valyuta kursining o'zgarishi natijasida yuzaga keladigan risk. Ta'minot riski – kredit ta'minoti sifatida qabul qilingan garovlarning qiymati pasayishi bilan bog'liq risk. Mazkur risk turlarining har biri bank faoliyatiga turlicha ta'sir ko'rsatadi va ularni boshqarishda kompleks yondashuv talab etiladi.

Kredit portfeli tijorat banki tomonidan berilgan barcha kreditlar majmuasini ifodalaydi. Kredit portfeli sifati bankning moliyaviy barqarorligi va daromadliligining asosiy ko'rsatkichlaridan biridir. Kredit portfeli sifatini baholashda quyidagi ko'rsatkichlar muhim ahamiyatga ega: muammoli kreditlar ulushi, kreditlarning tarmoqlar bo'yicha diversifikatsiyasi, kreditlar bo'yicha ta'minot darajasi, kreditlarning muddati va qaytarilish jadvali. Muammoli kreditlar (NPL) darajasining oshishi bank kapitaliga salbiy ta'sir ko'rsatadi, chunki banklar bunday kreditlar bo'yicha zaxiralar shakllantirishga majbur bo'ladi. Bu esa bank foydasining kamayishiga olib keladi. O'zbekiston bank tizimida so'nggi yillarda kredit portfeli hajmi sezilarli darajada oshgan bo'lsa-da, kredit portfeli sifati masalasi dolzarbligicha qolmoqda. Ayrim banklarda muammoli kreditlar ulushining yuqori darajada saqlanib qolayotgani kredit risklarini boshqarish tizimini yanada takomillashtirish zarurligini ko'rsatadi.

Kredit risklarini samarali boshqarish ularni to'g'ri baholashdan boshlanadi. Amaliyotda kredit risklarini baholashning quyidagi asosiy usullari qo'llaniladi: Moliyaviy ko'rsatkichlar tahlili – qarz oluvchining balans, foyda va zarar hisobotlari asosida uning moliyaviy barqarorligi baholanadi. Skoring tizimi – jismoniy shaxslar kredit riskini baholashda keng qo'llanilib, mijozning daromadi, kredit tarixi va boshqa omillar hisobga olinadi. Reyting usuli – yirik korporativ mijozlar uchun kredit riskini aniqlashda qo'llaniladi. Stress-testlash – kredit portfelining salbiy iqtisodiy sharoitlarga bardoshliligini baholashga xizmat qiladi. Ushbu usullar bankka kredit berishdan oldin risklarni aniqlash va ehtiyot choralarini ko'rish imkonini beradi.

O'zbekiston Respublikasi bank tizimida kredit risklarini boshqarish Markaziy bank tomonidan belgilangan me'yoriy talablar asosida amalga oshiriladi. Xususan, kreditlarni tasniflash, ehtimoliy yo'qotishlar uchun zaxiralar shakllantirish va kredit portfelini diversifikatsiya qilish bo'yicha aniq talablar mavjud. So'nggi yillarda banklarda risk-menejment tizimlarini rivojlantirish, xalqaro standartlar (Basel II va Basel III) talablarini bosqichma-bosqich joriy etish bo'yicha chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Bu esa kredit risklarini boshqarish sifatini oshirishga xizmat qilmoqda.

TAHLIL VA NATIJALAR: Tijorat banklarida kredit risklarini boshqarish tizimini tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, ushbu jarayon bank faoliyatining barcha bosqichlari bilan uzviy bog'liq bo'lib, kredit siyosatidan tortib kredit portfelini monitoring qilishgacha bo'lgan jarayonlarni qamrab oladi. O'zbekiston bank tizimida so'nggi yillarda kreditlash hajmining jadal oshishi kredit risklarining ham mutanosib ravishda kuchayishiga olib keldi. Tahlillar shuni ko'rsatmoqdaki, kredit risklarining yuqori darajada shakllanishiga asosan quyidagi omillar sabab bo'lmoqda: qarz

oluvchilarning moliyaviy holatini yetarli darajada chuqur tahlil qilinmasligi; kredit ta'minoti sifatining pastligi; ayrim tarmoqlarga kreditlarning haddan tashqari yo'naltirilishi, kredit monitoringi va nazorat mexanizmlarining sustligi. Markaziy bank tomonidan e'lon qilingan statistik ma'lumotlarga ko'ra, muammoli kreditlar ulushi ayrim davrlarda bank kapitali va foydaliligiga sezilarli salbiy ta'sir ko'rsatgan. Bu holat kredit risklarini boshqarish tizimining faqatgina me'yoriy hujjatlar bilan emas, balki zamonaviy risk-menejment vositalari bilan mustahkamlanishi zarurligini ko'rsatadi.

Tahlil natijalariga ko'ra, tijorat banklarida kredit risklarini boshqarishni takomillashtirish uchun quyidagi yo'nalishlar muhim ahamiyat kasb etadi: kreditlash jarayonida skoring va reyting tizimlaridan keng foydalanish; kredit portfelini tarmoqlar va hududlar bo'yicha diversifikatsiya qilish; muammoli kreditlarni erta aniqlash mexanizmlarini joriy etish; stress-testlash amaliyotini doimiy ravishda o'tkazib borish; bank xodimlarining risk-menejment bo'yicha malakasini oshirish. Mazkur choralar kredit risklarini minimallashtirish, banklarning moliyaviy barqarorligini ta'minlash va bank tizimiga bo'lgan ishonchni mustahkamlashga xizmat qiladi.

XULOSA: Xulosa qilib aytganda, tijorat banklarida kredit risklarini boshqarish bank tizimining barqaror faoliyat yuritishini ta'minlovchi eng muhim omillardan biridir. Kredit riski bank faoliyatida doimiy mavjud bo'lib, uni to'liq bartaraf etish imkonsiz, biroq samarali boshqarish orqali uning salbiy oqibatlarini sezilarli darajada kamaytirish mumkin. O'zbekiston bank tizimida kredit risklarini boshqarish bo'yicha muayyan ijobiy natijalarga erishilgan bo'lsa-da, ushbu yo'nalishda hali amalga oshirilishi lozim bo'lgan vazifalar mavjud. Xususan, xalqaro standartlarga mos risk-menejment tizimlarini joriy etish, kredit portfeli sifatini oshirish va muammoli kreditlar ulushini kamaytirish dolzarb vazifa bo'lib qolmoqda. Mazkur maqolada keltirilgan tahlillar va xulosalar tijorat banklarida kredit risklarini boshqarish tizimini yanada takomillashtirishga, banklarning moliyaviy barqarorligini mustahkamlashga hamda mamlakat iqtisodiy rivojlanishiga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki. (2023). Tijorat banklarida kredit risklarini boshqarish bo'yicha me'yoriy talablar. <https://cbu.uz>
2. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki. (2024). Bank tizimi faoliyati bo'yicha statistik sharh. <https://cbu.uz/oz/statistics>
3. Abdullayev, A. A. (2021). Bank risklari va ularni boshqarish. Toshkent: Iqtisod-Moliya. <https://lex.uz>
4. Karimov, B. T. (2020). Tijorat banklarida kredit portfeli sifatini oshirish masalalari. Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar, 5, 45–52. <https://iqtisodiyot.uz>
5. Xudoyberdiyev, S. S. (2019). Kredit risklarini baholashning zamonaviy usullari. Moliyaviy tahlil, 3, 28–34. <https://finance.uz>
6. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti. (2020). Bank-moliya tizimini isloh qilish to'g'risidagi Farmon. <https://lex.uz/docs>
7. Rahimov, D. R. (2022). Tijorat banklarida risk-menejment tizimini rivojlantirish. Bank ishi, 2, 15–21. <https://bank.uz>
8. O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi. (2021). Moliyaviy barqarorlik va bank risklari. <https://mf.uz>